

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Важливим елементом стратегії протидії організованій злочинності є законодавче вирішення і закріплення основних положень, згідно з якими особи, діяння яких містять ознаки організованої злочинної діяльності, притягаються до кримінальної відповідальності. Від того, наскільки адекватно, зрозуміло і точно відображено відповідні норми у кримінальному кодексі, а також у джерелах інших галузей законодавства, залежить і правильне застосування, що безпосередньо впливає на ефективність діяльності правоохоронних органів.

Щоб позбавити злочинців – членів злочинних об'єднань – можливості уникнути відповідальності за керівництво злочинною організацією, у США, а потім в Італії, Німеччині, Франції, деяких інших країнах, було прийнято законодавство, яке криміналізувало саме створення злочинної організації (асоціації банди, тощо), а також участь у її діяльності. Розглянемо детальніше законодавство тих країн, яке не було в достатній мірі досліджено вітчизняними вченими стосовно означеної проблеми.

Португалія. Стаття 299 Кримінального кодексу цієї країни містить визначення злочину, скоєного організованими об'єднаннями¹. Вона встановлює такі положення:

– будь-яка особа, яка сприяє групі, організації чи об'єднанню або засновує групу, організацію чи об'єднання з метою вчинення будь-якого злочину, карається ув'язненням від 1 до 5 років;

– будь-яка особа, яка приєднується до зазначеної групи, організації чи об'єднання, або будь-яка особа, яка підтримує їх, зокрема забезпечує зброєю, боеприпасами, кримінальним знаряддям, надає охорону, приміщення для зборів або підтримує

¹ EU Statistical apparatus for measuring Organised Crime, assessing its risk and evaluating organised crime policies. Edited by Ernesto U. Savona, Christopher Lewis, Barbara Vettori // Final Report. – Transcrime 2005. – P. 93.

чи іншим шляхом, наприклад, залученням нових членів, підлягає такому ж покаранню;

— будь-яка особа, яка очолює і керує вищезазначеними групами, організаціями або об'єднаннями, підлягає ув'язненню строком від 2 до 8 років;

У певних випадках зазначені міри покарання можуть пом'якшуватись або навіть не застосовуватись, якщо злочинець запобіг або доклав зусилля для зупинення діяльності зазначених груп, організацій чи об'єднань, або повідомив про їх існування відповідним органам влади, що дає можливість зупинити їх злочинну діяльність.

Греція. КК цієї країни містить декілька статей, які розкривають сутність поняття «організована злочинність» через перелік конкретних складів злочинів. Саме в Греції знайшов підтримку прагматичний підхід, згідно з яким описуються заборонені види діяльності, зайняття якими дозволяє вважати винних осіб, членами злочинних об'єднань, а їх діяння охоплюються загальним поняттям „організована злочинність”.

Стаття 187 КК Греції забороняє створення банд (генгів), а також участь у їх діяльності. Ця норма кодексу вказує на те, що покарання у виді позбавлення волі на строк до 10 років буде застосовано до того, хто стане засновником або членом структурованої групи (не менше 3 осіб) з постійною діяльністю. Далі дається перелік злочинів, що охоплюються поняттям «організована злочинність». Цей перелік міститься у статтях 1, 2 Закону № 2928 «Про боротьбу з організованою злочинністю і тероризмом» 2001 року, яким доповнено ст. 187 КК². Категорії злочинів, що зазначені у цьому законі, наступні: шахрайство, підроблення і збут фальшивих документів або грошей, підпал, у тому числі підпал лісів, нелегальне володіння, збут та використання вибухонебезпечних речовин, отруєння продуктів харчування або натуральних ресурсів, загроза безпеці літаків, кораблів, аеропланів, умисне вбивство, тяжке тілесне ушкодження, викрадення людей із метою викупу, викрадення дітей з метою викупу, неумисне викрадення, торгівля людьми, зґвалтування, образа непристойною поведінкою, розбещення малолітніх, спеціальні види крадіжки (торгівля культурними цінностями, антикваріатом, ювелірними виробами, крадіжка інтелектуаль-

² Beken T. V e.a. Measuring Organised Crime in Europe. – Maklu Publishers. – 2004. – P. 147.

ної власності), розкрадання, розбійний напад із застосуванням зброї, вимагання, нелегальна міграція, комп'ютерні злочини, лихварство, виробництво й торгівля наркотиками, нелегальна торгівля зброєю та вибухонебезпечними матеріалами, злочини у сфері довкілля, проникнення у державні закупівлі³.

Крім того, даний Закон, що базується на міжнародних і європейських конвенціях (таких як Палермська конвенція 2000 року, План дій по боротьбі з організованою злочинністю Ради Європи 1997 р., стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття), вніс поправки у всі попередні грецькі закони. У ньому визначено поняття «злочинна організація» як групи з трьох і більше осіб, які спільно вчиняють злочини тривалий час або заснували (організували) структуровану банду для вчинення серйозних злочинів, що застосовує насильство або погрожує ним⁴.

Іспанія. Протидія організованій злочинності в цій країні здійснюється на підставі кримінального, кримінально-процесуального кодексів, а також згідно із законом про судову владу.

Діючий КК Іспанії (1995 р.) не містить визначення співучасті у вчиненні злочинів, а також її форм. Однак у ньому передбачено відповідальність за змову. Ст. 17 КК Іспанії містить трактування кримінально-каранної змови. Факт змови карається в Іспанії тоді, коли злочинці вже починають здійснювати свій намір⁵.

На думку іспанських фахівців, існують різні види організованої злочинної діяльності, покарання за які встановлено двома категоріями юридичних норм⁶. Вони наступні: 1) будь-яка особа, яка засновує, співробітничает або будь-яким способом втягнути в незаконне об'єднання, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за статтями 515–521 КК Іспанії; 2) будь-який серйозний злочин, вчинений у складі організованої групи, наприклад, злочини, пов'язані з проституцією (передбачені пунктом 3 ст. 187 або пунктом 2 ст. 189), нелегальною торгівлею людьми (ст. 318 біс), нелегальною торгівлею наркотиками (пункти 6, 7 ст. 369 ст. 370) розглядається як такий, що має обтяжуючі обставини.

³ Annual Report on Organised Crime in Greece for the year 2004. – OPEN VERSION. – Athens, May 2005. – P. 36.

⁴ Там само. P. 143.

⁵ Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисл.: д.ю.н., профессора Н.Ф. Кузнецовой и д.ю.н., профессора Ф.М. Решетникова; Пер.: Зырянова В.П., Шнайдер Л.Г. – М.: Зерцало, 1998. – 218 с.

⁶ Beken T. V e.a. Measuring Organised Crime in Europe. – Maklu Publishers. – 2004. – P. 130.

Однак слід наголосити, що в ст. 282 *біс* КПК Іспанії (після відповідних поправок, внесених Законом «Про агента під прикриттям» 1999 р.) під організованим злочинним об'єднанням розуміється досягнення змови трьох і більше осіб, які об'єдналися для постійного чи періодичного вчинення одного або декількох складних порушень кримінального кодексу: викрадення людей, проституції, злочинів проти власності й соціально-економічного порядку, злочинів проти історичних та культурних пам'яток, про прав трудящих, різних форм торгівлі забороненими товарами (наркотиками, захищеними законом тваринами та рослинами, ядерними матеріалами, зброєю), підробки грошей, тероризму⁷. Отже, законодавцем саме у процесуальному законодавстві вказано як організаційні ознаки угруповання, так і перелік злочинів, які й визначають сутність поняття організована злочинність.

Іспанські вчені звертають увагу, що положення ст. 282 *біс* КПК Іспанії не можуть розглядатись як загальне визначення організованого злочинного об'єднання для всього кодексу, оскільки вона характеризує тільки ті конкретні види справ, де може бути впроваджений агент під прикриттям, і стосується процесуальних аспектів розслідування даної категорії справ.

Проте більшість науковців дотримується погляду, що кримінально-правові засоби частіше використовуються стосовно чотирьох видів злочинної діяльності організованих угруповань: незаконного обігу наркотиків (ст. 368–378), тероризму (ст. 571–580), відмивання брудних грошей (ст. 301–304), контрабанди⁸. Деякі вчені до цього переліку додають норми КК, що стосуються таких злочинів як сексуальна експлуатація неповнолітніх (ст. 189), злочини проти державної скарбниці й соціальної безпеки (14 розділ, статті 305, 307), оскільки в кодексі передбачено специфічну обставину – вчинення його організованим об'єднанням. Таким чином, тільки ті статті, де визначені особливі обставини вчинення злочину, можуть вважатись такими, що спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю.

Як наголошувалося раніше, згідно з КК Іспанії, створення незаконних об'єднань вважається злочином. Першоджерелом цієї категорії є Конституція Іспанії, ст. 22 якої забороняє об'єднання, що має злочинну мету або використовує засоби, які визначають-

⁷ Delgado Martín. Criminalidad organizada. – Barcelona: Bosh. – 2001. – P. 39, 68.

⁸ Towards a European Criminal Law against Organized Crime / Ed. by V. Miitello and B. Huber. – Freiburg im Breisgau. – 2001. – P. 169.

ся як злочин⁹. Саме в ст. 515 КК цієї країни імплементовано дане положення Конституції. У ній визначено шість видів незаконних об'єднань, створення яких заборонено. Перші три пункти статті стосуються безпосередньо організованих угруповань. Карається створення незаконного об'єднання: 1) що має на меті вчинення злочину або його продовження; 2) у виді озброєних банд, формувань або терористичних груп; 3) що має законні цілі, але використовує для їх досягнення насильницькі методи, залякування або контроль над особистістю¹⁰. У 2000 р. стаття була доповнена п. 6 – об'єднання, що підтримує торгівлю людьми¹¹.

Однак у кодексі відсутні конкретні дефініції, які б розкривали сутність незаконного об'єднання, озброєної банди, формування або терористичної групи.

Статті 516 та 517 КК Іспанії регулюють питання призначення покарання за участь у різних видах таких об'єднань. Іспанський законодавець підвищує суворість покарання для осіб, що вчиняють злочини в групі (об'єднанні), а також до тих, кого можна віднести до керівного складу (організаторів злочинної спільноти)¹².

Зазначимо, що в Іспанії точиться дискусія щодо кількісного складу злочинної організації. Згідно з КК Іспанії, це може бути дві й більше особи. Закон «Про агента під прикриттям» та ст. 282 *bis* КПК Іспанії містять норму, яка дозволяє впровадження такого агента у групу, чисельність якої налічує не менше 3 осіб. Науковці звертають увагу, що КК Іспанії має бути приведений у відповідність із цим спеціальним законом, а також з усталеними міжнародними підходами.

Франція – батьківщина континентальної правової системи, в якій закон є основним джерелом права. Втім, це не означає, що судовий прецедент не має в цій країні жодного значення.

⁹ Там само. – Р. 170.

¹⁰ Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисл.: д.ю.н., профессора Н. Ф. Кузнецовой и д.ю.н., профессора Ф. М. Решетникова; Пер.: Зырянова В. П., Шнайдер Л. Г. – М.: Зерцало, 1998. – С. 159.

¹¹ Organised Crime in Europe. Concept, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond. – Ed. by C. Fijnaut and L. Paoli. – Springer, 2004. – Р. 799.

¹² Згідно з п.3 ст. 102. 5 пенітенціарних правил (1996 року), приналежність особи до злочинної організації є підставою для направлення засудженого у закриті установи, які відносяться до пенітенціарних закладів 1 ступеню і характеризуються підвищеними заходами безпеки, порядку і дисципліни, обмеженнями в режимі. Див.: Organised Crime in Europe. Concept, Patterns and Control Policies... Р. 805.

Найближчим джерелом кримінального права є укладені Францією як багатосторонні, так і двосторонні міжнародні договори. Цей висновок впливає зі ст. 55 Конституції¹³. Відповідні міжнародні договори представлені договорами про екстрадицію, правову допомогу, боротьбу з окремими видами злочинних діянь. Джерелами кримінально-правових норм є не тільки КК, але й багато інших нормативно-правових актів, наприклад, Закон про азартні ігри (1983), Закон про судову реорганізацію і ліквідацію підприємств (1985). Традиційно джерелом кримінального права вважається також КПК Франції¹⁴. Серед підзаконних актів, що мають силу закону, варто назвати Ордонанс № 86-1243 про свободу цін та конкуренцію, яким встановлено кримінальну відповідальність за правопорушення, вчинені у фінансовій сфері¹⁵.

У КК Франції криміналізовано участь у злочинній асоціації (ст. 450-1). Злочинну асоціацію складає будь-яка сформована група або встановлена змова декількох співучасників з наміром підготовки до злочину, що полягає в одній чи більше об'єктивних діях щодо однієї чи більше фелоній або одного чи більше місдемініврів, що караються мінімально 5 роками ув'язнення¹⁶. Отже, такі ознаки, як наявність сформованої групи та готування до вчинення одного чи кількох злочинів або проступків (у вигляді певних матеріальних дій), є обов'язковими.

Таким чином, французька модель відносить до мети злочинної асоціації готування до одного або більше злочинів, а сама участь у злочинній організації утворює закінчений склад злочину.

У КК Франції використовується також термін «організована банда (генг)». Відповідно до ст. 132-71, під цим терміном розуміють будь-яку сформовану групу чи будь-яку асоціацію, спрямовану на підготовку одного чи декількох злочинних діянь, якщо така підготовка характеризується однією чи декількома об'єктивними діями¹⁷. Як бачимо, визначення злочинної

¹³ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М.І.Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – С.61.

¹⁴ Там само. – С. 62–64.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Penal Code of France: Title V: Participation in a criminal association [Електронний ресурс] Legifrance. – Режим доступу: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3849>. – Назва з титул. екрану.

¹⁷ Criminal Code of France [Електронний ресурс]. Legifrance. – Режим доступу: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3881> – Назва з титул. екрану.

асоціації і організованої банди є схожим. Поняття „організована банда” не передбачає обов’язкової ознаки – озброєності.

В окремих статтях Особливої частини КК Франції передбачено таку кваліфікуючу ознаку, як «вчинення злочину організованою бандою». Наприклад, закінченим складом злочину вважається «керівництво чи організація групи, метою діяльності якої є виготовлення, імпорт, експорт, транспортування, використання, продаж та інші незаконні дії із наркотичними засобами» (ст. 222-34 КК Франції). За цей злочин передбачено довічне ув’язнення і штраф, що дорівнює €7,500,000¹⁸. Дана стаття була введена для того, щоб французьке законодавство відповідало стандартам ООН у боротьбі з торгівлею наркотиками.

Учені вважають статтю 450-1 базовою, що спрямована на криміналізацію діянь, що вчинюються певним злочинним угрупованням, а ст. 132-71 – нормою, що містить перелік обтяжуючих провину обставин.

Дев’ятого травня 2004 р. парламент Франції прийняв закон «Loi Perben, II», що передбачає введення правових засад протидії організованій злочинності. Він містить одну з самих суттєвих змін незалежного кримінального і кримінально-процесуального законів останніх десятиліть¹⁹. Цей закон передбачив концептуально новий метод протидії організованій злочинності. У главі 25 книги 4 КПК Франції передбачено процедуру, що застосовується до справ організованої злочинності й делінквентності. Елементом нового порядку є визначення організованої злочинності через перелік видів злочинів, а також встановлення спеціальних складів суддів і оперативно-слідчих груп.

У цьому законі надається перелік злочинів, пов’язаних із організованою злочинною діяльністю, який включає вбивства, вчинені організованими злочинними групуваннями, тортури, викрадення людей заради викупу, акти насильства, торгівлю людьми з метою трудової та (або) сексуальної експлуатації, сутенерство або утримання будинків розпусти, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, вимагання за обтяжуючих обставин.

¹⁸ Penal Code of France: Section IV : trafficking in drugs [Електронний ресурс] Legifrance. – Режим доступу: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3699#art16239> – Назва з титул. екрану.

¹⁹ Code of Criminal Procedure: Title XXV: Procedure Applicable to Organised Crime and Delinquency [Електронний ресурс] Legifrance. – Режим доступу: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34&r=4097>. – Назва з титул. екрану.

нотяжкі злочини, що пов'язані з обігом зброї, вчинені організованим злочинним угрупованням тощо²⁰.

Отже, визначення поняття організованої злочинності у Франції може здійснюватись через відповідні кримінально-правові дефініції змови, злочинної асоціації, організованої банди, що впливають на призначення покарання, а також знаходить відображення в особливостях кримінального процесу. Крім того, у кримінально-процесуальному законодавстві дається перелік складів злочинів, які пов'язуються з організованою злочинністю.

Організована злочинність має свої форми, тобто зовнішнє оформлення, яке представлено різними злочинними об'єднаннями, що характеризуються певним набором ознак.

Таким чином, у Греції, Іспанії, Франції, до організованих об'єднань прирівнюються такі спільноти, які займаються певним видом забороненої діяльності. Опис цієї діяльності (перелік злочинів) подається або у кримінальному, або у кримінально-процесуальному законодавстві. Іншими словами, в цих країнах визначаються ті сфери злочинного середовища, які можна віднести до проявів організованої злочинної діяльності. До проявів організованої злочинності в цих країнах відносяться як змова на скоювання певних злочинів, так і створення злочинної організації. І хоча у Загальній частині КК Франції форм співучасті не визначено, відповідальність за організацію злочинної спільноти, керівництво нею тощо, так само, як і ознаки такої спільноти, визначені в Особливій частині. У КК Португалії міститься визначення поняття злочину, скоєного організованим об'єднанням, яке може мати різні рівні зорганізованості.

Підсумовуючи, слід наголосити, що у всіх вказаних країнах існує належна кримінально-правова база для протидії організованій злочинності.

*Рекомендована до опублікування на засіданні
Лабораторії дослідження проблем міжнародного співробітництва
у сфері боротьби зі злочинністю ІВПЗ АПРН України
(протокол № 3 від 6 березня 2009 р.)*

Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент Л.В. Дорош

²⁰ Code of Criminal Procedure: Title XXV: Procedure Applicable to Organised Crime and Delinquency [Електронний ресурс] Legifrance. – Режим доступу: <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34&r=4097>. – Назва з титул. екрану.

АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ

ПИТАННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Збірник наукових праць

Видається з 1997 р.
Випуск 17

Харків
ТОВ «Кроссрод»
2009